

Keszeg Vilmos

A romániai magyar folklórkutatás öt évtizede (1944–1994)*

Nehéz feladattal áll szemben az, aki egy tudományág eredményeit szándékszik mérlegre tenni. Abban a helyzetben találja magát, hogy nincs olyan mérleg, amelyen a mérés elvégezhető lenne. S ennek több, tudományelméleti szempontból körülírható oka van.

A világ, a valóság – s ezt a tudományok története meggyőzően bizonyítja – nem abszolút módon tárgya a kutatásnak. A világ a rá reflektáló emberi értelem számára csak olyan mértékben és formában létezik, s ennek következtében csak olyan mértékben és formában válhat a kutatás tárgyává, amennyiben és ahogyan előzetes „felfedezések” hozzáférhetővé teszik. A kutatás tárgya tehát valójában nem más, mint a valóságról előzetesen kialakított kognitív kép. E kép pedig a kutatási szándék, attitűd, etika, a kutatási stratégia, metodológia (adatgyűjtési, megfigyelési eljárás), a rálátás perspektívája, a kutatási hipotézis, a tapasztalatot közvetítő szimbolikus rendszer (nyelv, modell) miatt minden esetben szubjektív.

A tudomány tehát, a létezés és a világ egyik interpretációs rendszereként, koronként változó módon és mértékben a realitások szférájának részévé válik, elfödi, helyettesíti, „torzítja” az általa visszatükrözött valóságot. S így az emberi értelem egyre közvetetebb viszonyba kerül a tudomány kutatási tárgyát képező elemi valósággal.

Minden kutatási eszmény a valóság más dimenzióját célozza meg, s ezen „totalitást” sajátos logikai és terminológiai hálóval födi le. A kutatási részeredmények ebben a hermetikus körben rendelkeznek igazságértékkel.

A valóság visszatükrözésének „tökéletlensége” viszont szükségessé teszi a folytonos paradigmaváltást, a hipotézisek, meggyőződések és a terminológia (ön)korrekcióját, a „leplezetlen” valósághoz való visszatérést. Az új tudományos alapállás távlatából az előzetes kutatási eredmények ártékelődnek; vagy megörik, vagy elveszítik relevanciájukat.¹

Az elmondottakból következik, hogy kutatási eszmény, finalitás nélkül a kutatás értelme kérdőjeleződik meg. S továbbá az is, hogy a szintézis hiányában a kutatási eredmények nem rendelkeznek érvényességi közeggel.

Az alábbi kutatástörténeti áttekintésben a romániai magyar folklórisztika öt évtizedének törekvéseit veszem számba. Kénytelen vagyok vállalni az „elfogultság”, a „részhajlás” ódiáját, válogatási és értékelési szempontjaimat ugyanis az ötödik évtized végének kutatási eszményei alapján alakítottam ki. Az összefoglalás tulajdonképpen azokra az eredményekre kívánja felhívni a figyelmet, amelyek egy új kutatási távlatban is hasznosíthatók, illetve azokat a határokat jelzi, amelyek keretében a tudomány újrafogalmazhatja saját céljait és stratégiáját.

Az összefoglalás tehát nem a romániai magyar népi kultúráról nyújt képet. Ezért az eredmények közül kimarad a külföldi kutatók által elvégzett munka, hazai szerzők külföldi publikációira viszont igyekszem reflektálni.

A múlt század közepén a nemzeti kultúra paraszti ágát felfedező lázas gyűjtések után kialakuló tudomány kimerevítette az első terepelményeket. Az akkor leszűrt kulturális és

* Előadásként elhangzott Kolozsváron 1994. november 19-én az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, valamint a Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályának közös tudományos ülésén, majd ugyancsak Kolozsváron 1995. április 22-én a Kriza János Néprajzi Társaság megalakulásának ötödik évfordulóján rendezett tudományos ülésen.

¹ E kérdéssel kapcsolatban I. Niedermüller Péter: *Paradigmák és esélyek, avagy a kulturális antropológia lehetőségei Kelet-Európában*. Replica 13–14. sz. 102, valamint hivatkozásai.

kutatási modell kerek évszázadon keresztül, napjainkig hatóan konzerválódott. S habár a kutatás állandóan közvetlen kapcsolatban állt a kutatott kultúrát termelő és használó emberi közeggel, az átörökített modell behatárolta a kutatás tárgyát.

I. Mielőtt a romániai magyar folklórkutatás eredményeit vennők számba, szükséges áttekintenünk azt az intézményi keretet, amely a kutatást aktivizálta, finalitását, stratégiáját, tudományos bázisát meghatározta.

A kolozsvári egyetemen néprajzoktatás 1898 óta folyik, noha a történelmi és politikai konjunktúrák közben évtizedekre lehetetlenné tették a folytonosság biztosítását. Ettől az évtől kezdte meg Herrmann Antal egyetemi magántanári munkáját a kolozsvári egyetemen. Előadásait olyan későbbi neves néprajzkutatók hallgatták, mint Györffy István, Viski Károly, Szendrey Zsigmond, Solymossy Sándor. Herrmann Antal és a tanszék Szegedre távoztával (1919) a néprajzoktatás megszűnt a kolozsvári egyetemen, s csupán 1940-ben éledt újjá. 1940–41 között Viski Károly, majd 1943–48 között Gunda Béla dolgozott kinevezett tanárként a kolozsvári egyetemen. Ez időben tanított itt K. Kovács László is. 1941–1954 között Kós Károly és Nagy Jenő oktatott néprajzot, Faragó József és Antal Árpád pedig népköltészetet.² A tanszék kiadványaként jelent meg 1943–1947 között az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* sorozata.

Ezután a néprajzos képzés hosszú időn keresztül szünetelt. 1990-ig a bölcsészkar diákjai magyar népköltészet (előadó Mitruly Miklós) és általános etnológia (Péntek János) kurzust hallgattak. Ugyanitt lehetséges volt néprajzból államvizsgai és tanári fokozati dolgozatot készíteni.

1990-től a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarának Magyar Filológia Tanszékén (jelenleg Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék) Péntek János tanszékvezető újraindította a néprajzos képzést. Azóta évente 10–13 új diák veszi fel B szakként e szakot, s hallgat folklór, etnográfia, etnológia kurzust. Az oktatást a tanszék tanárai (1990-től Pozsony Ferenc és Keszeg Vilmos, 1991-től Gazda Klára, 1993-tól Tánczos Vilmos, 1994-től Könczei Csilla), valamint hazai és külföldi kutatók és vendégtanárok végzik. A diákok egyéni és kollektív kutatási programokban vesznek részt. A nagyon súlyos szakemberhiány megoldásában e képzés szerepe óriási.

A korábbi helyzetnek tulajdoníthatóan ugyanis a szakember-réteget a kiapadás veszélye fenyegette. Egy 1984-es lexikon szerint Romániában az idő tájt 58 (magyar) személy foglalkozott néprajzkutatással. Ám közülük mindössze öt (Faragó József, Kós Károly, Molnár István, Nagy Olga, Szegő Júlia) rendelkezett néprajzos képesítéssel.³ Zömük más szakok, főleg a bölcsészkar és a zenetudományi, valamint képzőművészeti kar elvégzése után vállalkozott a néprajzkutatásra.

A romániai magyar folklórkutatás jelentős intézménye az 1949-ben alapított Folklór Intézet, amely kezdetben a Művelődésügyi Minisztérium, 1964-től a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája, 1969-től a Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája, 1975-től pedig a Kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem keretében működött. Az évtizedek során olyan szakemberek munkájához biztosított feltételeket, mint Szegő Júlia, Jagamas János, Faragó József, Nagy Olga, Almási István, Vöö Gabriella, Demény István Pál.⁴

² L. *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. Bp. 1981. 6–7. *néprajz az egyetemeken* címszó.

³ *Néprajzosok kislexikona*. Az Igaz Szó Évkönyve 1984. 150–167.

⁴ Az intézet történetével, munkaprogramjával és eredményeivel kapcsolatos összefoglalás: Faragó József: *A mai romániai magyar folklórgyűjtés vázlata*. Népismereti Dolgozatok (ezután ND) 1980. 14–25.

A néprajzkutatás műhelyeként értékelhetjük a fentiekén kívül a múzeumokat. Mind tárgykészletük, mind időszakos kiadványaik forrásértékkel bírnak.

A néprajzkutatás történetében sajnálatos módon nincs nyoma annak az egyetemisták számára szervezett, kb. 1979–82 közötti előadásorozatnak, amely a Korunk néprajzköröként működött. Irányítója Péntek János és Nagy Olga volt. Az előadók közül Péntek János, Salamon Anikó, Faragó József, Vasas Samu, Egyed Ákos, Imreh István nevét említem. Habár a kör tagjai két munkacsoportba szerveződtek, a terepmunka nem finalizálódott közös közleményben. Valójában azonban a kör tagjaiból, akik Péntek János etnológia kurzusának hallgatói is voltak, vált ki az a kutatógeneráció, amely 1990-ben többek között a Kriza János Néprajzi Társaságot kezdeményezte, alapította (Pozsony Ferenc, Zakariás Erzsébet, Könczei Csilla, Virág Magdolna, Zsigmond Győző, Tánczos Vilmos, Keszeg Vilmos).

A Kriza János Néprajzi Társaság 1990 tavaszán szerveződött. Népes (100-on felüli) tagsága magába foglalja a romániai magyar (önkéntes és hivatásos) néprajzosok zömét. Szakmai rendezvényei (évente 2–5 konferencia, évente meghirdetett pályázat), publikációi (*Évkönyv*, *Értesítő*) különböző szakterületen dolgozó, különböző meggyőződésű kutatók munkáját hangolja egybe.⁵

Továbbá említést követel néhány olyan nem szakosodott intézmény, amely a népi kultúrával való foglalkozást állandóan napirenden tartotta. A megyei művelődési tanácsok mellett működő Népi Alkotások Házai elsősorban tömegmozgalmak szervezését tartották céljuknak, de egyúttal népi alkotók irányítására, néprajzi gyűjtések szervezésére, tájékoztatók, szakközlemények megjelentetésére is kiterjedt a feladatuk. A mass-media (könyvkiadás⁶, sajtó⁷, rádió) szintén jelentős mértékű „ráhangolást” végzett. A fesztivál típusú rendezvények népszerűsítése, a folklórról való beszélésben kimerülő könyvrecenziók rejtett szándéka a hagyományokkal szembeni pozitív magatartás kialakítása volt. A tudományosság szempontjait leginkább a Kós Károly és Faragó József által szerkesztett, a Kriterion Könyvkiadó által megjelentetett, betiltott, majd 1995-ben újraindult Népismereti Dolgozatok öt kötete érvényesítette. A szinkretikusan összefonódó célokat a kötet szerkesztői 1980-ban a következőképpen fogalmazták meg: „A sorozat [...] máris érdemesen szolgálta néprajzi tájékozódásunkat és önismeretünket, s anyagával gazdagította azt az alapot, amelyre a nagyobb lélegzetű elemző tanulmányok, majd pedig egy gazdag összkép: néprajzi összefoglalásunk épülhet. A kibontakozó körkép további árnyalásának és kiegészítésének biztosítéka az ND-ben feldolgozásaikkal jelentkező munkatársak egyre szélesebb köre. Az ő további nevelésüket, fejlődésüket szolgálja a kötetek rendszeres megjelenésével biztosított közlési lehetőség, az évről évre megújuló szellemi találkozás, tudományos tapasztalatcsere, egymás buzdítása és a közös önképzés e megvalósult formája.”⁸

⁵ Megalakulásával, rendezvényeivel kapcsolatban I. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* c. kiadványait és a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon III. kötetének címszavát (Buk. 1994. 288–289).

⁶ Kriterion Könyvkiadó szerepe az alább közlendő bibliográfiából egyértelműen kiviláglik. Jelentősége a kötetek megjelentetésén túl is nagy. Valójában ösztönözte, szervezte is a néprajzkutatási, belső és külső munkatársai a kiadványok szakszerűsítését biztosították.

⁷ A Művelődés megalakulásától kezdve a folklórkutatás legelkötelezettebb sajtóorgánuma volt. De profiljából eredő szelekció alapján a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (NyIrK), a Korunk, az Utunk, A Hét, a Falvak Dolgozó Népe és minden megyei lap közölt különböző finalitással és igényességgel megírt cikkeket. Ezek egy részének bibliográfiáját az ND közölte. Itt még a lapok évkönyveinek néprajzi tematikájú számainra emlékeztetnénk: Korunk Évkönyv 1982, Utunk Évkönyv 1980, Az Igaz Szó Évkönyve 1984.

⁸ ND 1980. 5–6.

Az 50-es évektől állandóan napirenden volt a gyűjtési felhívások, néprajzi gyűjtőpályázatok kiírása. Némelyik pályázatra archívumba, múzeumba, kötetbe került tetemes mennyiségű anyag is érkezett.⁹

Elégtelen lett volna a néprajzkutatás említett intézményi hálózata¹⁰, s ez sorvasztotta el a tudományágat? – ez csupán részben igaz. Hiszen épp ezeknek az éveknek a tudományos termése bizonyította, hogy „egyszemélyes” intézmények, az intézményen kívüli kutatás is tud időálló eredményt felmutatni. Ezt a helyzetet jellemezte Jakó Zsigmond egyik számvetésében a következőképpen: „az egyes diszciplínák intézményes keretek nélkül, pusztán művelők személyében élnek és fejlődnek tovább”.¹¹

Egy tudományág teljesítményét pusztán a tudományos igényeknek való megfelelése alapján érdemes mérlegelni. Ez esetben mégis szükségesnek tartok felemlíteni néhány olyan körülményt, amely az elmúlt évtizedek romániai magyar néprajzkutatását nem menti ugyan fel hiányosságai, tévedései alól, ám értelmezheti ezek okát.

1. A néprajzos képzés nagy kihagyásai lehetetlenné tették a néprajzkutatásnak kizárólagosan tudományos célokat követő, valóban tudományos szintű művelését.

2. Ezt az állapotot súlyosbította a szakmai, tudományos élet elsorvadása, elprovinciálódása. Az információáramlás esetlegessége, a szakirodalomtól, a szakmai rendezvényektől való elszigeteltség önmagukra utalta a kutatókat, s a kutatás igényes visszacsatolás nélkül hozta meg eredményeit.¹²

3. A néprajzkutatás nem definiálta újra kutatási tárgyát, s ennek következtében eredményei nem fedték a kulturális valóságot. A tudományos terminusok egyre szikkadtabb kulturális terepre vonatkoztak, s az így végzett munkában két összefonódó, taszító tendencia működött. Az egyik a folklór válságát hirdelve görcsös terepjárára ösztönzött, a másik pedig – annak folytatásaként – túlértékelte, túlereklámozta a feltárt kulturális reliktumokat. Az eluralkodó módszertelenség miatt a kutatás folklórtények szelektív feltárására vállalkozott.¹³

4. A tudományos kutatás melletti kulturális gyakorlatban olykor a tudományt is kompromittáló indíttatások uralkodtak el. A szocialista kultúra és művelődés meghirdetett eszménye kísérletet tett a hagyományos kultúra integrálására. Ez a törekvés a hagyomány- és identitásörzés hamis illúzióját sugallva hamisította meg a paraszti kultúra értékszerkezetét. Ezzel szemben, a totalitárius rendszer intoleráns nemzetiségi politikája elleni reakcióképpen, a hagyományápolás a nemzetiségi identitás kifejezésének és őrzésének egyik formájává vált.

Az ilyenképpen manipulált helyzetben nemzeti és nemzetiségi „ügyé” vált a népi kultúra. Mindössze néhány rövid, korabeli szövegrészletet idézek ennek szemléltetésére: „a folklór révén őrizzük meg, ápoljuk és fejezzük ki nemzetiségünket” (1980). „És ezért indokolt, hogy romániai magyar folklórkutatásunk gondját-baját nemcsak a folkloristák ügyének, még csak

⁹ Ezzel kapcsolatban I. Faragó József: *I.m.*; Szabó Zsolt: *Irányított néprajzi gyűjtő-versenyek általános iskolás tanulókkal*. ND 1976. 73–84.

¹⁰ Vö. S. Lackovics Emőke: *A romániai magyar néprajzi kutatások (1982–1988)* = Petercsák Tivadar szerk.: *A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások*. II. Bp. 1989. 79–112. E tanulmányban olvasható: „A kutatások mögött az esetek többségében nincsenek támogató intézmények, sőt kimondhatjuk azt a tényt, hogy Romániában (Erdélyben) ma nincs intézményes, szervezett magyar néprajzi kutatás. [...] A magyar néprajzi kutatás nem rendelkezik önálló intézményekkel, és egyáltalán nincs szakember-utánpótlása” (84).

¹¹ Jakó Zsigmond: *Nyersmérleg félúton*. Korunk XXXVIII(1978). 10. sz. 656.

¹² Az önkéntes gyűjtők „jobbára saját elképzelésük szerint dolgoznak” – írta Lackovics Emőke (*I.m.* 85.).

¹³ Az 1980-as években ezeket az állapotokat tették szóvá több alkalommal is a Kommunikációs Antropológia Munkacsoport (ezután KAM) tagjai, olykor a néprajz tudomány voltát, létjogosultságát is megkérdőjelezve. A támadás azonban nem eredményezett a tudományt előrelendítő vitát.

nem is kizárólag tudományos szakmai feladatnak, hanem nemzetiségi s ezen át országos közügynek tekintjük” (1980). „Időnek kellett eltelnie, míg az egykori parasztközösségből levált kulturális formakincs egy új, szélesebb társadalmi közösség, az osztálytalan szocialista nemzetté vagy nemzetiséggé alakulás együtt járó elemévé válhatott. A folyamat korántsem záródott még le, s nem is végződhetik másként, mint a néprajzi divat átcsapásával a szocialista tömegkultúra tudatos fejlesztésébe” (1978). „Korunk műszaki-tudományos forradalmának sodrában, a gépek és automaták világában élő embert ama szándéka és törekvései közepette, hogy a gyökerekre, a szülőföldre, az emberi és nemzeti közösségre találjon, a néphagyományok föltárása, a múlt értékeinek földézése, a mindig általános-közös, de ugyanakkor sajátos-egyedi népi alkotások fölmutatása jelentősen elősegíti” (1980).

II. A folklórkutatás legfontosabb feladatának az adatfeltárást tekintette, ezért látványos eredmények ezen a területen születtek.

Míthogy a kutatói gyakorlat a folklórkutatás kezdetén kialakított kultúraszerkezet modelljét vette alapul, figyelme nem a folklór egészére, csupán bizonyos műfajokra irányult.

A leggazdagabban adatolt folklórműfaj a népmese. A könyvkiadás jóvoltából a gyűjtések nagy része napvilágot is látott¹⁴, vagy egy mesemondó repertoárja, vagy egy falu vagy tájegység mesekészletéből készült válogatás formájában. A mese, egyéb műfajok mellett, néhány falu és tájegység folklórmonográfiájában is helyet kapott.¹⁵ Szórványosan sor került korábbi gyűjtések újrakiadására is.¹⁶

A szövegfeltárás erőfeszítéseit lassúbb lépésekben követte a műfaj tudományos feldolgozása, értelmezése. Néhány kutatási szempont következetes érvényesítése a magyar folklorisztika szintjén is figyelemre méltó. Míthogy a magyar nyelvterületen a klasszikus parasztmese Erdélyben szinte napjainkig konzerválódott, a hazai kutatások nagy érdeme a műfaj szociológiai vizsgálata. A magyar mesekutatásban az Ortutay Gyula által kezdeményezett egyéniségkutatás (1940) módszerét több hazai gyűjtő is érvényesítette.¹⁷ Ily módon olyan kérdésekben látunk tisztábbban, mint a mese hagyományozódása, variálódása, az egyéni meserepertoár nagysága és szerkezete, a hagyomány és a mesélő életformájának, világképének, személyes élményeinek, beszédstílusának, valamint a mesemondó és a beszédhelyzet, továbbá a hagyomány–mesemondó–közönség viszonya. A világkép, az

¹⁴ Nagy Olga: *Előbb a tánc, azután a lakoma*. Mezőségi népmesék. Buk. 1953; *A három táltos varjú*. Mezőségi népmesék. Buk. 1958; *Lüderc sógor*. Erdélyi magyar népmesék. Buk. 1969; *A nap húga meg a pakulár*. Maros menti, kalotaszegi és mezőségi népmesék. Kvár 1973; *Széki népmesék*. Buk. 1976; *Zöldmezőszárnya*. Marosszentkirályi cigány népmesék. Bp. 1978; *A szegény ember táltos tehene*. Mérai népmesék. Kvár 1976; *Cifra János meséi*. ÚMNGy. XXV. Bp. 1991. Ráduly János: *A vizitündér leánya*. Kis-Küküllő menti népmesék. Kvár 1978; *Tündérszép Mosolygó Ilona*. Kibédi népmesék. Buk. 1980; *Az álomfejtő fiú*. Kis-Küküllő menti népmesék. Kvár 1985; *Villám Palkó*. Kis-Küküllő menti népmesék. Buk. 1989; *Táltos Marika*. Korond 1993; *Szép Magdolna*. Kvár 1994. Faragó József–Balla Tamás: *Fehér Virág és Fehér Virágszál*. Magyardecsei népmesék. Buk. 1970. Fábrián Imre: *Világszép asszony*. Koczás Sándor meséi. Buk. 1984; *Zöldike királyfi*. Népmesék. Kvár. 1989. Szabó Judit: *Rózsa királyfi*. Berekméri Sándor gernyeszegi meséi. Buk. 1977. Sipos Bella: *Nagyerejű János*. Hétfalusi csángó népmesék. Buk. [1949]. Duka János: *Elsüllyedt kincs*. Buk. 1993. Seres András: *Kicsi Péter, Nagy Péter*. Tréfas mesék, adomák és anekdoták. Kvár 1992. A mesével kapcsolatban l. még Nagy Olga: *Barangolásaim varázslatos tájban*. Cigány barátaim között. Székelyudvarhely 1994.

¹⁵ Kónsza Samu: *Háromszéki magyar népköltészet*. Mvhely 1957. Almási István–Olosz Katalin: *Magyargyerő-monostori népköltészet*. Buk. 1969. Horváth István: *Magyarózdai toronyaljja*. Írói falurajz. Kvár 1971, Bp. 1980. Seres András: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Sajtó alá rendezte Keszeg Vilmos. Buk. 1984.

¹⁶ Faragó József: *Farkas-barkas*. Magyar népmesék. Buk. 1953; *A szegény ember vására*. Székely népmesék. Buk. 1955. Olosz Katalin: *A kecskés ember*. Udvarhelyszéki népmesék. Kolumbán István gyűjteményéből. Buk. 1972. L. továbbá a Ion Creangă Könyvkiadó *Nagyapó mesefája* című sorozatát.

¹⁷ Faragó József: *Kurcsi Mínya havasi mesemondó*. Buk. 1969; Nagy Olga–Vöő Gabriella: *A mesemondó Jakab István*. Buk. 1977. Fábrián Imre: *l.m.* 1984. Szabó Judit: *l.m.* 1977.

életforma, a kulturális változás adaptálódásra kényszerítette a műfajt. Ezzel magyarázható, hogy a mitikumot, a fantasztikumot lassan háttérbe szorította a racionalitás, a mese a felnőttek folklórából lesüllyedt a gyermekfolklórába. Felnőttek körében mindössze kivételes helyzetben (a férfiak havasi favágása esetén¹⁸, valamint az akkulturáción átment cigányság körében¹⁹) őrizte meg korábbi funkcióit.

Nemzetközi érdeklődésre tarthat számot Nagy Olga mesekutatói pályája. A *Hősök, csalóké, ördögök* című esszéje (Buk. 1974) a mesehősök jellemének változásával szemlélteti a műfaj metamorfózisát, a mese funkciójának változását. *A táltos törvénye. Népmese és esztétikum* (Buk. 1978) a műfaj esztétikai eljárásainak (szimbólum, sztereotípiák, struktúra, stílus, humor, fantázia) kimerítésére tett kísérletet. *A Táltos és Pegazus* (Bp. 1993) a műfajelméleti konvenciók, előítéletek fölé emelkedik. Szemléletes példák sorával bizonyítja, hogy a tudomány által műfajnak nevezett szövegszerkesztési klisék nyitottak mind műfaj-, mind tematikai kontextusuk felé.

A ballada műfaja évtizedeken keresztül szintén homlokterében állt a folklórkutatásnak. A kiadványok egész sora²⁰ bizonyította, hogy a feudalizmus kori műfaj napjainkig megőrződött.

A műfaj kutatásában jelentős teljesítményként könyvelhetjük el a ballada szociológiai vizsgálatának megalapozását. Ráduly János és Faragó József tanulmánya²¹ vizsgálta először az élő ballada átöröklődésének, generációk, nemek szerinti popularitásának szabályszerűségeit. E szempontok érvényesítése hagyománnyá vált a további kutatásban. Ráduly (1975, 1979) és Pozsony (1984) egyaránt adatolta a ballada funkcióváltásnak tulajdonítható fennmaradását. A cigány etnikum, akkulturációja miatt, elsajátította a magyar paraszti kultúrát, s a balladák – tragikus hangulatuknak tulajdoníthatóan – alkalomhoz kötődtek, a halottvirrasztó szertartásának alkalmi szövegeivé váltak.

Demény István Pál két tanulmánya²² figyelmet követel módszertani következetessége és eredménye révén. Az egyik Kerekes Izsák balladájának hősepikai elemeit, a másik pedig Molnár Anna balladájának archaikus motívumait tárja fel. E tanulmányok jelentős adalékokat szolgáltatnak a feudalizmus korában meghonosodott műfajba beépült honfoglalás előtti motívumokhoz.

Faragó József kötetbe foglalta egy szorgos kutatói pálya eredményeit. A *Balladák földjén* tanulmányai négy tömbbe csoportosulnak: a balladagyűjtés története, ritka és új balladatípusok, a balladakészlet módosulása, balladatémák vándorlása. A filológiai pontosság, a tudományos oknyomozás révén e tanulmányok a műfajnak és kutatásának történetét

¹⁸ Faragó József: *I.m.* 1969. Nagy Olga–Vöő Gabriella: *I.m.* 1977.

¹⁹ Nagy Olga: *Archaikus világkép és mese-hagyományozás*. Déri Múzeum 1974. évi Évkönyve. Debrecen 1975. 619–644.

²⁰ Faragó József–Jagamas János: *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. Buk. 1954. Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Élő hazai magyar népballadák. Buk. 1971; *Új guzsalyam mellett*. Buk. 1973. Albert Ernő–Faragó József: *Háromszéki népballadák*. Buk. 1973. Ráduly János: *Kibédi népballadák*. Buk. 1975; *Elindultam hosszú útra*. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadáit. Buk. 1979. Bura László: *Szatmári népballadák*. Buk. 1978. Pozsony Ferenc: *Álomvíz martján*. Feketeügy vidéki magyar népballadák. Buk. 1984. Egyéb műfajokat is tartalmazó szöveggyűjtemények: Konsza Samu: *I.m.* 1957. Seres András: *I.m.* 1984. Népszerűsítő kiadványok: Faragó József: *Diófának három ága*. Székely népballadák. Buk. 1956; *Gyönyörű Bán Kata*. Régi magyar népballadák. Kvár 1973; *Virágok vetékedése*. Régi magyar népballadák. Buk. 1986.

²¹ Faragó József–Ráduly János: *A népballadák egy romániai magyar falu köztudatában*. Ethn. LXXX(1969). 504–513.

²² Demény István Pál: *Kerekes Izsák*. Összehasonlító-tipológiai tanulmány. Buk. 1980; *A Szent László-legenda és Molnár Anna balladája*. Erdélyi Tudományos Füzetek 212. Kvár 1992.

dokumentálják. Két tanulmányt külön érdemes említeni. Az egyik²³ a ballada utóéletéről tudósít. A helyi balladák műfaji keretet, balladai sztereotípiákat alkalmazva lokális eseményeket verselnek meg. A tragikum, a szöveg kiérleletlensége miatt ezek a balladák a műfaj elenyészését jelzik. Pedig, s ezt a *Virágok vetélkedése* című antológia előszava bizonyítja, a műfaj esztétikai-poétikai, formai karaktereket dolgozott ki és alkalmazott.²⁴

A balladakutatás sajnálatos adósságaként kell elkönyvelnünk a romániai magyar népballadák típuskatalógusát.

Látványos eredmény a prózai epika műfaji metamorfózisának megragadása. A folklórkutatás kezdetén tetten ért. kiszűrt epikai műfajrendszer másfél évszázadon keresztül behatárolta és szelektívvé tette az epika gyűjtését, vizsgálatát. Ezért a prózai műfajok közül mindössze a mese, a monda, a proverbium és a találós részesült figyelemben.

A monda periferikusan adatolt műfaj. Mindössze népköltési monográfiákban tűnt fel, alig néhány típus, változat formájában.²⁵ A szórványos szövegközlésen túl azonban egyáltalán nem történt előrelépés a műfaj vizsgálatában.

Hasonló a helyzet a proverbiumok és találósok terén. Habár a proverbiumok a mindennapi kommunikációnak máig nélkülözhetetlen kliséi, néhány szórványos közlésen²⁶ és egy monumentális korpuszon²⁷ kívül a kutatásban alig van felmutatható eredmény. Mindössze kutatási kísérletként említhetjük Vöő Gabriellának a műfaj specifikumával, a közmondás logikai struktúrájával és funkciójával kapcsolatos megjegyzéseit²⁸, valamint Vöő István román-magyar, magyar-román proverbiumegyeztetéseit.²⁹

A találósok műfaját két korpusz és néhány apróbb szövegközlés képviseli.³⁰ Ráduly János gyűjteményének előszava a már említett műfajsociológiai módszer alkalmazásával jellemzi a találós pragmatikai vonatkozásait.

A tréfás folklórműfajok örvendetes módon néhány év leforgása alatt a figyelem középpontjába kerültek. Vöő Gabriella monografikus tanulmánya igényes módszerességgel elemzi a komikum szemiotikai, strukturális és referenciális eszközeit, a tréfás népi elbeszélések műfaji kérdéseit.³¹ Ugyancsak a szerző nevéhez fűződik a magyar tréfakatalógus elkészítése a Magyar Népmesekatalógus 7/A köteteként (Bp. 1986). Ugyanitt konstatálni kell még Kriza János gyűjtőtársa, Tiboldi István (1793–1880) kéziratot hagyatékának kiadását, Duka János székelyekről szóló anekdotagyűjteményét, Imreh Lajosnak egy székely tréfamester repertoárját tartalmazó gyűjtését, Nagy Olga két kötetnyi tréfaközlését. Zsigmond Győző politikai vicegyűjteményének részleges megjelentetését.³²

²³ Faragó József: *Háromszéki helyi balladák = Balladák földjén*. Válogatott tanulmányok, cikkek. Buk. 1977. 372–388.

²⁴ Faragó József: *Régi magyar népballadák: I.m.* 1986. 5–72.

²⁵ Seres András: *I.m.* 1984. Salamon Anikó: *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák*. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Mohay Tamás. Bp. 1987.

²⁶ Konsza Samu: *I.m.* 1957. Kovács Ferenc: *Iratosi kertek alatt*. Kisiratosi népköltészet. Kvár 1958. Almási István–Olosz Katalin: *I.m.* 1969. Seres András: *I.m.* 1984.

²⁷ Vöő Gabriella: *Igaz ember igazat szól*. Közmondások a romániai magyar folklórból. Buk. 1989.

²⁸ Uő: *I.m.* 1989. 5–38.

²⁹ Vöő István: *Dicționar de proverbe român–maghiar*. Buc. 1978; és *Dicționar de proverbe maghiar–român*. Buc. 1984.

³⁰ Ráduly János: *Hold elejti. Nap felkapja*. Kibédi találós kérdések. Buk. 1990. Fábíán Imre: *Bihari találós mesék, találós kérdések, mesetalányok*. Nvárad 1994.

³¹ Vöő Gabriella: *Tréfás népi elbeszélések*. Buk. 1981. 9–180.

³² Tiboldi István: *Adomák és tanítómesék*. Kriza János kéziratot hagyatékából. Tiboldi István gyűjtése. Sajtó alá rendezte Mészáros József. Buk. 1988. Duka János: *Kilenc kéve hány kalangya?* Anekdoták a székelyekről. Buk. 1983.

A folklór műfajrendszeréről a kutatási gyakorlatban alkalmazott hagyományos képet Nagy Olgának sikerült megingatnia. Néhány tanulmánya, majd egy kötetnyi szövegközlése³³ meggyőzően bizonyította, hogy a hagyományos folklórtémák és formai-esztétikai kód helyét jelentős mértékben átvette a személyes, aktuális élményanyag és a mindennapi közlési gyakorlat kevésbé konvencionizált stílusa. A mesék, mondák helyett a mesélők saját maguk vagy környezetük életéből vett, igaznak tételezett történeteket érlelnek előadhatóvá és forgalmaznak.

Ezzel egy időben jelennek meg a népi írásbeliség sajnos későn felfedezett műfajának termékei, a naplók és népi önéletírások.³⁴ Sajnálatos módon azonban sem az igaztörténet, sem az élettörténet elemzésére a kötetek előszavában megfogalmazott reflexiókon túl nem történt kísérlet. Pedig e műfajok kikezdi a folklórnak a szóbeliségen, anonimitáson és kollektív jellegén alapuló definícióját.

Figyelemre méltó erőfeszítés történt a népdalok feltárása terén. Jelentős mennyiségű szöveg s valamivel kevesebb dallam kiadásra is került, folklór-³⁵, illetve népdalmonográfiában.³⁶ A kutatás elsődlegesen a személyi és kollektív repertoár nagyságát, összetételét, dallam és szöveg viszonyát, stílusát, a népdaléneklés alkalmait vizsgálta. A konkrét anyagra vonatkozó megjegyzéseken túl azonban műfajelméleti kérdések alig vetődtek fel. Itt elsősorban Jagamas János munkásságára hivatkozhatunk.³⁷

Az utóbbi években terelődött a figyelem a gyermekfolklórra. Faragó József és Fábíán Imre nagy mennyiségű mondókát tett közzé Bihar vidékéről.³⁸ Gazda Klára gyermekfolklórmonográfiája³⁹ a gyermekélet állomásait, meghatározottságait vette számba, majd pedig egy közösség gyermekfolklórnak rendszerét rekonstruálta. Figyelemre méltó a szerzőnek az életforma és kultúra kölcsönhatásának feltárására tett kísérlete. A hagyományokba való belenevelődést biztosító népi intézmény működését vizsgálja Vasas Samu egyik nemrég megjelent tanulmánya.⁴⁰ E kötetek két meglepő tanulsággal szolgáltak. A gyermekfolklór gazdagsága, a felnőtteknek a gyermekkultúra iránti felelőssége döntően kihat az egyén kulturális érzékenységére. Gyermekkorban a kultúra használata által alakul ki a világkép, a

Imreh Lajos: *Sáska sógor*. Imreh Lajos tréfás történetei. Buk. 1985. Nagy Olga: *Paraszt dekameron*. Bp. 1977; *Újabb paraszt dekameron*. A szerelemről és a házasságról. Bp. 1983. Zsigmond Győző: *Zsarnoki viccek*. Fénykor = *Húsvéti ajándék* (RMSZ-zsebkönyvek). Buk. 1990. 159–183.

³³ Nagy Olga: *Mesék és „igaz történetek” Széken*. (Szempontok egy erdélyi magyar falu népi prózarepertoárjának vizsgálatához.) Népi Kultúra – Népi Társadalom (ezután NK–NT) VIII(1975). 303–307; *Élménybeszélések a népi prózában*. Művelődés (ezután Műv.) XXVIII(1976) 4 sz. 24–26; *Asszonyok könyve*. Népi elbeszélések. Bp. 1988.

³⁴ Tamási Gáspár: *Vadon nőit gyöngyvirág*. Emlékezés. Buk. 1970. Győri Klára: *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. Emlékezés. Buk. 1975. Salamon Anikó: *Igy teltek hónapok, évek*. Öt életrajz. Buk. 1979. Kocsis Rózsi: *Megszépült szegénység*. Vallomás a gyermekkorról. Buk. 1988. Pillich László–Vetési László: *Leírtam életem...* Népi önéletírások. Buk. 1987. Csibi Istvánná Siklodi Márka: *Pontot, vesszőt nem ismerék*. Debrecen 1985. Zsigmond Erzsébet: *Sírató*. Kvár. 1995.

³⁵ Konsza Samu: *I.m.* 1957. Kovács Ferenc: *I.m.* 1958. Faragó József–Jagamas János: *I.m.* 1954. Almási István–Olosz Katalin: *I.m.* 1969. Kallós Zoltán: *I.m.* 1973. Népszerűsítő kiadvány: Olosz Katalin: *Ha folyóvíz volnék*. Magyar népi lírai antológia. Kvár 1982.

³⁶ Jagamas János–Faragó József: *Romániai magyar népdalok*. Buk. 1974. Almási István: *Tavaszi szél vezet árszt*. 230 magyar népdal. Buk. 1982. Jagamas János: *A népzene mikrokozmoszában*. Buk. 1984. Szegő Júlia: *Ismeretlen moldvai nótafák*. Csángó falvak énekközlőinek szöveg- és dallamkincse. Bp. 1988. Albert Ernő: *Édesanyám sok szép szava*. Ádám Joákimné Kurkó Julianna énekei. Buk. 1989. Kallós Zoltán–Martin György: *Tegnap a Gyimesben jártam*. Gyimes-völgyi lírai dalok. Bp. 1989. Almási István: *Szilágysági magyar népzene*. Buk. 1979.

³⁷ Jagamas János: *I.m.* 1984.

³⁸ Faragó József–Fábíán Imre: *Bihari gyermekmondókák*. Buk. 1982.

³⁹ Gazda Klára: *Gyermekvilág Eszteleken*. Néprajzi monográfia. Buk. 1980.

⁴⁰ Vasas Samu: *A kalotaszegi gyermekek*. A személyiségfejlődés népi hagyományai Kalotaszegen. [H.n.] 1993.

világban és a társadalomban való orientációt biztosító értékrendszer, valamint a világhoz való tartozás tudata, az identitástudat. Vasas Samu példái azt bizonyítják, hogy a népi értékrend eltorzulása (az anyagi javak felhalmozására való beállítódás) az etnopedagógiai gyakorlatra is károsan hat. A másik lényeges következtetés, hogy a gyermekfolklór már maga is strukturált, mind tematikai, mind funkciószervezete alkalmassá teszi a teljes világ leképezését a gyermek értelmi képességeinek szintjén.

A néptáncvizsgálat hosszú időn keresztül külsődleges, főleg szociológiai szempontokat alkalmazott (táncalkalmak, korosztályos táncai, zene és tánc, viselet és tánc). Mindössze néhány évtizede történtek szórványos próbálkozások a tánc tipologizálására, főleg Martin György kezdeményezésére.⁴¹ Említést érdemel Könczei Csillának a táncnyelv szemiotikai és szintaktikai elemzésével kapcsolatos kísérletezése.⁴² A szokásvizsgálat a romániai magyar folklórkutatás hagyományos témája.⁴³ Habár a hitelességre való törekvés a leírásban számtalan használható adatot halmozott fel (népi terminológia, szokáselemek, szokásfunkciók, szerepek), a kutatás a pozitívista leíró, valamint a szelektív szemléletet alig tudta túlhaladni. Egyrészt csupán bizonyos, főleg ünnepnapra rítusokat (agrárítusok, életfordulók, naptári szokások) tartott elemzésre méltónak, a szokás fogalmának egy beszűkített meghatározását alkalmazva. A mindennapok szokásainak mellőzése homályban hagyta az életmód, a mentalitás azon kontextusát, amelyben ezek a szokások relevanciát nyernek. Továbbá pedig a leírás alapján történő szokásmodell-állítás a szokáselemeket megfosztotta a kultúrában betöltött szimbolikus jelentésüktől, az értékek tengelyén elfoglalt helyüktől. Ennek következtében a szokásokról szerzett ismeretek nem tudnak magyarázatot adni a kultúra vagy legalább egy részrendszer működésére, a cselekvések motivációjára, finalitására, technológiájára. Ebbe az irányba mutat előre néhány utóbbi elemzés (Balázs Lajos⁴⁴, Barabás László⁴⁵, Pozsony Ferenc⁴⁶ kéziratosa vagy lapokban közölt munkái).

Az utóbbi évekig figyelmen kívül maradt a népi közösségek laikus vallásos gyakorlatának vizsgálata. Habár az eredmények egyelőre szórványosak, néhány kutatási program ígéretesnek minősíthető. Elsősorban Tánczos Vilmos archaikus imagyűjtésére, laikus vallásos közösségek

⁴¹ Kallós Zoltán–Martin György: *A gyimesi csángók táncélete és táncai*. Tánc tudományi Tanulmányok. 1969–1970. 195–254. Martin György: *Legényes, verbunk, lassú magyar*. (Szempontok az erdélyi férfítáncok összehasonlító kutatásához.) NK–NT VII(1973). 251–290. és IX(1977). 357–389. Seres András: *I.m.* 1984

⁴² Könczei Csilla: *Ötletek a tánc textológiai elemzéséhez*. Korunk. Új sorozat IV(1993). 8. sz. 47–55.

⁴³ Makkai Endre–Nagy Ödön: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Kvár 1939. Bp. 1993. Faragó József: *Betlehemezők és kántálók Pusztaamaráson*. Kvár 1947. Gazda József: *Így tudom, így mondom*. A régi falu emlékezete. Buk 1980. Nagy Jenő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Buk 1984. Seres András: *I.m.* 1984. Vasas Samu–Salamon Anikó: *Kalotaszegi ünnepek*. Bp. 1986. Virág Magdolna: *Temetés a Tövisháton*. Haldoklóhoz, halotthoz és temetőhöz kapcsolódó szokások és hiedelmek három szilágysági faluban. Debrecen 1994. Balázs Lajos: *Az én első tisztességes napom*. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Buk. 1994.

⁴⁴ Balázs Lajos: *Szent János-napi angvalozás Csíkszentdomokoson*. Néprajzi Látóhatár (ezután NL) II(1993). 1–2. sz. 1–27.

⁴⁵ Barabás László: *Tavaszi határkerülés a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében*. ND 1980. 203–216; *Hesspávázás és királynézás a Sóvidéken*. Uo. 1981. 160–169; *Kalendáris szokások Siklódon*. NL II(1993). 1–2. sz. 28–47.

⁴⁶ Pozsony Ferenc: *Zártkörű asszony mulatságok Erdélyben*. Műv. XLIII(1991). 11–12. sz. 52–55; *Csorgóújítás és esővárászlás a sónai szászoknál = A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Bp. 1991. 451–458; *Tavaszi esővárászlás a háromszéki Szörcsén = Kultúra és tradíció*. I. Miskolc 1992. 189–204; *Egy gyimesvölgyi köszöntővers szövegelemzése*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve I. Kvár 1992. 248–264; *Húsvéti határkerülés Felső-Háromszéken és történeti előzményei Erdélyben = Néprajzi Tanulmányok Ikvai Nándor Emlékére* II. Studia Comitatus 24. Szentendre 1994. 399–406.

és „specialisták” működésével kapcsolatos kutatásaira⁴⁷, valamint Pozsony Ferenc és Balázs Lajos hagyományos szakrális szokáselemzésére gondolunk.

Ugyancsak a szárványos jelzés szintjén maradt meg a mágia és a hiedelemrendszer vizsgálata. Salamon Anikó ráolvasásszövegeket és hiedelemmondákat gyűjtött össze⁴⁸, hiedelemmondák jelentek meg folklór-monográfiákban is.⁴⁹ Átfogó hiedelemgyűjtések viszont a romániai magyar nyelvterületen külföldi kutatók részéről zajlottak.⁵⁰ Magam jelenleg végzek hiedelemkutatást a Mezőségen.⁵¹ Az említett munkák azonban tudományos finalitást nem tűztek maguk elé. Így sem a hiedelmek funkciói, sem a hiedelemrendszer szerkezete, módosulása, táji, társadalmi differenciálódása nem tisztázódott.

Örvedetes módon felduzzadt azon kutatások száma, amelyek a népi társadalom szerveződésére, tagolódására, önszabályozására reflektálnak. Ráduly János kibédi lakosok szolgárossal kapcsolatos emlékeit rögzítette⁵², anélkül azonban, hogy a hasonló kutatásban hasznosítható elméleti következtetéseket levonta volna. Nagy Olga két esszében vizsgálta meg a népi mentalitás (erkölcsi, jogi tudat) működését és laikus intézményeit.⁵³ Következtetése, hogy a mentalitás, az értékrend változó, dinamikus entitás, a közösség önszabályozási igénye hívja életre, működteti és változtatja. Hasonló kérdéskörben mozog Hajdú Zoltán tanulmánya, a kaláka intézményének funkcióit és működését vizsgálva.⁵⁴ És végül két interdiszciplináris munkát kell megemlítenünk a társadalom-néprajz köréből. Gergely Piroska a kalotaszegi ragadványnevek strukturalista és funkcionalista elemzésével szemlélteti a csoport- és személyi identifikáció egyik mechanizmusát⁵⁵, Lőrinczi Réka a társadalmi kapcsolatokat és azok alakulását vizsgálja a rokonsági terminológia alapján.⁵⁶

Szárványosan születtek műfajmonográfiák a népi kultúra más területeiről is. Elsősorban Péntek János és Szabó Attila etnobotanikai kutatásait kell említenünk. A szigorú módszerességgel finalizált tanulmányok ember és növényvilág kapcsolatát, a népi tudás növényekkel kapcsolatos szféráját mutatják be.⁵⁷ A népi gyógyászat kutatása korai

⁴⁷ Tánzos Vilmos: *A csíksomlyói kegyhely története*. Európai Idő. Sepsiszentgyörgy 1990; „Gyöngyökkel gyökerezétl. „ Archaikus imák Csikmenaságról = *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Bp. 1991. 719–726; „Gyöngyökkel gyökerezétl.” Archaikus népi imádságok. Műv. XI.III(1991). 2–3. sz. 49–51; *Adatok a csíksomlyói kegyhely búcsújáró hagyományainak ismeretéhez = Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* Veszprém 1991. 217–242. *A moldvai csángók pünkösdi hajnali keresztútjárása a Kis-Somlyó hegyen* = Asztalos Ildikó szerk.: *Hazajöttünk...* Kvár 1992. 40–18; *Egyház, vallás – népi kultúra*. Korunk harmadik folyam IV(1993). 8. sz. 9–22.

⁴⁸ Salamon Anikó: *I.m.* 1987.

⁴⁹ Horváth István: *I.m.* 1971/1980. Seres András: *I.m.* 1984.

⁵⁰ Bosnyák Sándor: *A bukovinai magyarok hitvilága I.* Folklór Archivum 6. Bp. 1977; *A moldvai magyarok hitvilága*. Uo. 12. sz. 1980; *A gyimesvölgyi magyarok hitvilága*. Uo. 14. sz. 1982. 65–154. Hoppál Mihály: *Széki hiedelemtörténetek*. Uo. 5. sz. 1976. 63–92.

⁵¹ Keszeg Vilmos: *A hiedelemtudás szerkezete*. Erdélyi Múzeum LIII(1991). 122–144; *A kincs hiedelemköre a Mezőségen*. A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve I. Kvár 1992. 199–218; *A cseberbenzés. Egy mezőszéki hiedelem eredete és szemantikája*. BL I(1992). 1–2. sz. 70–80; *Egy hiedelemkör sorsa. A garabonciás egy mezőszéki falu hiedelemkészletében* = Liszka József szerk.: *Néprajzi Tanulmányok* 14. Komarno 1993; *A mitikus lényekkel kapcsolatos terminológia klasszifikációs elvei*. Műv. XLVI(1994). 1. sz. 28–30.

⁵² Ráduly János: *Mikor a szolgának telik esztendeje*. A kibédi gazdai szolgák életéből. Buk. 1987.

⁵³ Nagy Olga: *A törvény szorításában*. Paraszti értékrend és magartásformák. Bp. 1989: *Világgá futó szavak*. Havadi beszélgetések. Bp. 1990.

⁵⁴ Hajdú-Farkas Zoltán: *Csiki kaláka*. Csíkszereda 1993.

⁵⁵ B. Gergely Piroska: *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Buk. 1977.

⁵⁶ J. Lőrinczi Réka: *A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai*. Buk. 1980.

⁵⁷ Péntek János: *Ezerjófű*. Etnobotanikai mutató. Buk. 1976. Péntek János–Szabó Attila: *Ember és növényvilág*. (Kalotaszegi növényzete és népi növényismerete.) Buk. 1985.

előzményekkel rendelkezik. Vajkai Aurél 1943-ban megjelent munkája⁵⁸ azonban hosszú időn keresztül folytatás nélkül maradt. Néhány rövidebb közlésen kívül⁵⁹ Vasas Samu jelentette meg kalotaszegi gyűjtését⁶⁰, a kötet adatközlő jellege miatt azonban nem jelent előrelépést a tudományos kutatásban.

III. Az elmondottakból egyértelműen következik, hogy a romániai magyar néprajzkutatás elsődleges gondja az adatfeltárás volt. Mindössze szórványosan, a Analizálás igénye nélkül kerültek előtérbe olyan kutatási témák, mint a népi kultúra táji tagolódása, csoportspecifikus jegyei⁶¹, a néprajzkutatás metodológiája⁶², a folklórkutatás története⁶³, műfajelméleti, folklórszététikai kérdések. (E megjegyzés távolról sem kívánja azt sugallni, hogy a romániai magyar folklórkutatásnak önálló kutatási célokat kellene követnie, azaz függetlennednie kellene a magyarországi tudományos élettől. Mint ahogyan az általában vett magyar folklórkutatáshoz való tartozása sem mentesíti a tudományelméleti kérdésekkel való foglalkozás alól.)

A fenti számbavétel következtetéseit az alábbiakban látom megfogalmazhatónak:

1. A romániai magyar néprajzkutatás, állandó és következetes tudományos intézmény hiánya miatt, valamint a kutatást végző személyek szakmai felkészültségének teljes/részleges hiányából, meggyőződéseik és szándékaik szubjektív voltából kifolyólag nem tudott túllépni elvi következtelenségein. Természetesen egy tudománytól nem lehet/nem szabad megkövetelni szemléletbeli és módszertani kánonokat. Azzal azonban számolni kell, hogy a kutatás csupán akkor vívja ki maga számára a tudomány státusát, ha a tudomány elméleti premisszáihoz igazodik. Azaz ha a kutatástörténeti előzmények eredményeihez, módszertanához, terminológiájához, a kutatás tárgyára és finalitására vonatkozó konvenciókhoz tudatosan (azokat követve vagy korrigálva, kiegészítve) viszonyul. Egy következetes tudományos alapállás távlatából határozottan kiválnak a hazai magyar néprajztudomány erői és fogyatékosságai.

a) A köztudatban a néprajzkutatás deklarált vagy hallgatólagosan elfogadott célja a nemzetiségi kultúra elemeinek, értékeinek „mentése”, „ápolása”, megismertetése. Ez az affektív magatartás tudományon kívüli szempontokat, gondolkodási mechanizmusokat, szubjektív szelekciót ránt be a tudomány körébe.⁶⁴ Ennek következtében a tudomány érdeklődése kimerül bizonyos folklórtények regisztrálásában, a róluk való beszélésben, nem tudja magát függetleníteni kutatási tárgyától, s ezért megállapításokat sem tud tenni vele kapcsolatban.

b) A szakmai és szakmán kívüli köztudatban a *nép* terminus jelentésköre kizárólagosan a parasztságra, a *folklór* a parasztság kultúrájára szűkül. Valójában azonban ezek az entitások a *nép* és a *folklór* történeti megnyilvánulásai. Ha e fogalmakat beszűkítetten értelmezzük, a kutatás tárgyát főként a paraszti kultúra működése idején regisztrált kisszámú történeti adat,

⁵⁸ Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. Kvár 1943.

⁵⁹ Miklóssy V. Vilmos: *Csiki népi sebtapasok*. ND 1980. 60–63. Keszeg Vilmos: *A mezőségi Detrehemtelep népi gyógyászata*. Uo. 1981. 97–117.

⁶⁰ Vasas Samu: *Népi gyógyászat*. Kalotaszegi gyűjtés. Buk. 1985.

⁶¹ Kós Károly: *Magyar néprajzi tájak hazánk területén*. Műv. IX(1957). 2. sz. 32–34.

⁶² Különböző módszerek népszerűsítésére vállalkozott az 1979-es Korunk Évkönyv, valamint a Korunk 1993. évi 8-as száma.

⁶³ E témakörbe sorolható Antal Árpád-Faragó József–Szabó T. Attila: *Kriza János*. Kvár 1971, valamint Faragó József: *Balladák földjén*. Válogatott tanulmányok, cikkek. Buk. 1977; itt kell említeni olyan korábbi munkák újrakiadását, mint Kriza János: *Vadrózsák*. Buk 1975. Melius Péter: *Herbárium*. Buk 1978.

⁶⁴ E szempont vádként hangozott el a néprajzkutatással szemben. A vitaindítót l. Műv. XLI(1992). 8. sz. 16.

valamint a mai falusi kulturális gyakorlatban megőrződött, többnyire funkciót cserélt vagy veszített kulturális tény képezi.

A hagyományos fogalomértelmezés és kutatási gyakorlat kizárólagossága miatt alig van tudomásunk a nem paraszti, de népi (nemesi, értelmiségi, iskolai, vallásos, városi stb.) kultúra szerkezetéről és működéséről, a folklór és nem-folklór jellegű kultúra kapcsolatáról.⁶⁵

Az utóbbi évek nemzetközi irodalmában az említett fogalmak átértelmezése történt, s így a folklór kutatási területe is „költözött”. A *nép* kategóriája levetette konkrét osztálymeghatározottságát, s egészen távan a nem hivatalos, nem intézmények által szervezett csoportot jelenti.⁶⁶ Így minősül *népnek* egy iskolai osztály, mikor egy diák viccmondását hallgatja és leereagálja, mikor tanáraitól igaztörténeteket forgalmaz, s maga egy tanári kar is, mikor a pletyka legfrissebb híreit receptálja és feldolgozza.

A folklór az a kultúra vagy a kultúrának azon része, amelyet nem hivatalos intézmények termelnek és forgalmaznak. Elvben tehát valamely *nép*, közösség teljes kultúrája lehet folklór. E kultúra a közösség minden igényét kielégíti, s ezért ellenkultúrának tételeződik. Napjainkban azonban aligha képzelhető el olyan közösség, amely csupán folklór típusú kultúrát használ. Életében mind a folklór, mind a hivatalos kultúra szerepet játszik. A folklór egyre inkább kiszorul a hivatalos kultúra által nem szabályozott területekre.

c) A *folklór* hagyományos definíciójának egyeduralmából következően a romániai magyar néprajz a népi kultúrát sajátos szelekció alapján tette kutatás tárgyává. Azok a kritériumok, amelyek alapján ez a szelekció működött, a következők: *ősi* (szemben a közismert maival), *paraszti*, *falusi* (szemben a városival, hivatalossal), *esztétikus* (szemben az esztétikai minőséget alig tartalmazóval), *ünnepi*, *látványos* (szemben a mindennapival), *szóbeli* (szemben az írásbelivel, a rögzítéssel), *szöveg- és műfajközpontú* (szemben a mindennapi kommunikáció lazább műfaji normákhoz alkalmazkodó beszéd szokásaival), *nemzeti* (szemben az etnikai sajátosságokkal nem rendelkezővel).

A tudomány és kutatási tárgya között egy szelektív, konvencionális viszony merevedett meg. A múlt században függetlenedett és intézményesedett tudományág a korabeli eszmények, minták, módszerek és célok függvényében máig érvényesen behatárolta kutatási tárgyát és finalitását. A tudományos prekonceptió merev alkalmazása konzervatív erőként hatott. Sajátos célok alapján a népköltészetnek csak bizonyos eljárással létrehozott és forgalmazott alkotásai kerültek az érdeklődés homlokterébe.

Ezzel magyarázható, hogy a néprajzkutatás nagymértékben elveszítette kapcsolatát az élő népi kultúrával, s a róla kialakított kép torzító értelmiségi hipotézis. Itt újra utalok arra a sajnálatos tényre, hogy a folklórkutatók főleg a múlt századi műfajstruktúrát kérték számon a mai folklórtól, s ezzel egyidejűleg kizárják a kutatás köréből az olyan funkcionális kulturális megnyilatkozásokat, mint a pletyka, az igaztörténet, a feliratok, szerencsejátékok, halotti nekrológ stb.⁶⁷ Illetve az ideáltipikus folklórrealizációk alapján a hagyományok állandóságának illúziójában ringatóztak, s a „normának” ellentmondó kulturális tények

⁶⁵ A hagyományos folklórkutatásból való kitérés szándékként említem a KAM tanulmánykötetét: Bíró Zoltán–Gagyai József–Péntek János: *Néphagyományok új környezetben*. Tanulmányok a folklorizmus köréből. Buk. 1987.

⁶⁶ L. például Cocchiara, G.: *Az európai folklór története*. Bp. 1962. Niedermüller Péter: *A mindennapok folklórja avagy a folklór mindennapjai* = uő. szerk: *Folklór és mindennapi élet*. Válogatott tanulmányok. Folklór, Társadalom, Művészet 7. Bp. 1981. 192–219. Cocchiara szerint „tévedés a folklór anyagát a civilizált népek úgynevezett *vulgusára*, a köznépre korlátozni. A nép fogalma nem kizárólag szociológiai természetű. [...] A nép bizonyos életszemléletnek a kifejezése” (13–15).

⁶⁷ E kérdéssel kapcsolatban I. még Nagy Olga: *Előítéletek, tudományos „babonák” az erdélyi néprajzkutatásban*. NL II(1993). 220–229.

figyelmen kívül hagyásával elvetették a folklór változásának, alakulásának regisztrálási, elemzési lehetőségét.

Az utóbbi években az egyetemi képzésben alkalmazott szemléletváltás remélhetőleg hamarosan új kutatási témákat fog felvetni. Már az eddigiekben is jelentek meg olyan közlések, amelyek survival-elemek vadászása helyett kulturális jelenkutatásra vállalkoznak. E kutatások az esztétikum-vizsgálat mellett a funkció-elemzésre is hangsúlyt fektetnek.

2. A tudományos képzés és módszertani folyóirat hiányából eredően a romániai magyar néprajzkutatásban az adatfeltárásban többnyire ki is oltódik a kutatói ambíció. Valójában azonban az adatok értelmezésével kellene kezdődnie az igazi tudománynak. Ezért áll különösen nagy feladat előtt a romániai magyar folklorisztika. Sajnos, a feltárt, közzétett adatok egy része a gyűjtés megbízhatatlansága, hiányos volta miatt használhatatlannak fog bizonyulni.

Habár a felsorolt munkákban fel-feltűnnek a kutatás hasznosítható módszerei (szemiotika, kommunikációelmélet, strukturalizmus, beszédteória-elmélet, történeti-összehasonlító módszer), következetes és eredményes hasznosításukat alig néhány szerző tudta elvégezni.

3. A romániai magyar néprajzkutatás a tudományos finalitás hiányával jellemezhető.

a) Nem készült el és nem készül folyamatosan a romániai magyar néprajzkutatás bibliográfiája. Ennek hiányában a tudományos „memória” esetlegesen működik. A közlemények szakszerűségét a szerkesztői közeg sem várja el. Az építkezés, a haladás helyett a néprajzzal foglalkozó irodalom egy helyben topog.

b) A kutatás alig vállalkozik/vállalkozhat a partikularitásoktól való elszakadásra. Márpedig tudományként csupán akkor kezelhető, ha kijelentései általános érvényűek, megalapozottak. E helyzet okát a szakirodalomtól való távolmaradásban, valamint a tudomány feladatának megfogalmazatlanságában látom.

c) Néhány évtizeddel ezelőtt többször is megfogalmazódott a romániai népi kultúrát bemutató szintézis elkészítésének igénye. A népművészeti tanulmányosorozat e szándék megvalósítására tett kísérlet. A szövegközlések és adatfeltáró közlemények a majdani szintézisre hivatkozva igazolták önértéküket és a kutatási cél hiányát.

A szintézis eszméje azonban a kutatásban történt generációváltással együtt lekerült a napirendről. A következő nemzedéktől, minthogy más kutatási eszmény jegyében indul, aligha várható el az előző kutatói nemzedék eredményeinek összefoglalása. A jelenleg szerveződő tudomány a társadalomtudományok között is helyet keres magának, s a folklórkutatást az esztétikum-vizsgálat helyett/mellett a társadalom, a világkép, az értékrend, a kommunikáció szerveződési és működési módja érdekli.